

PRESENTACIÓ

En Josep Coll i Pujol neix a Osor el 23 d'octubre de 1923 i mor a Palamòs el 3 de juny de 2012.

A l'edat de 2 anys comença a viure a Palamós i estudia a La Salle fins al començament de la Guerra Civil. Reprèn els estudis quan aquesta acaba.

A l'edat de 15 anys entra a treballar a la Companyia de Carbons de Palamós fins al servei militar. Quan només li falten 2 mesos per acabar el servei militar, la Companyia el trasllada a Ceuta i allí s'encarrega de feines de despatx; també visita Melilla i Casablanca.

Quan té 28 anys, la Companyia de Carbons el fa delegat a Barcelona i quan té poc més de 40 anys (42-44), se'n cuida de muntar la fàbrica de PROQUÍMICA, una empresa de líquids inflamables, al port de Barcelona i, més endavant, de la segona instal·lació al moll d'inflamables.

A l'edat de 53 anys en Josep pateix un atac cardiovascular cerebral i ha de deixar de treballar per sempre.

Aquest fet li permet dedicar-se a allò que sempre li ha agradat més: la Guerra Civil a Catalunya.

Es fa historiador amb l'aval de Josep Benet i José Luis Infiesta, que tenen el seu despatx a la Gran Via de Barcelona, a prop de la Plaça Tetuan, i ell hi va a ajudar.

Al final de la seva vida es converteix en un especialista en aviació, tal com el mateix Infiesta reconeix. A més, el seu arxiu està ple de documentació que guarda mentre fa investigació.

Aquests són alguns dels treballs en què participa:

- José Luis Infiesta Pérez i Josep Coll i

Pujol (1994): “El bombardeo de Granollers en mayo de 1938”. Historia y vida nº 319. La Vanguardia.

- Josep Coll i Pujol i José Luis Infiesta (1996): “La peripecias del mercante inglés *Lake Lugano* durante la Guerra Civil española”. Revista de historia naval nº 53. Instituto de historia y cultura naval. Armada española.

- José Luis Infiesta Pérez (i Josep Coll i Pujol) (1998): “Bombardeos del litoral mediterráneo durante la Guerra Civil (Vol. 1º). La máquina y la historia nº 18. Quirón ediciones.

- José Luis Infiesta Pérez i Josep Coll i Pujol (1998): “Bombardeos del litoral mediterráneo durante la Guerra Civil (Vol. 2º). La máquina y la historia nº 21. Quirón ediciones.

Fa bastants anys, en Josep em va demanar que traduís (del castellà) al català l'**Equivocació i la promesa**. Finalment ho he pogut fer. Però ja des de l'inici, aquesta no ha estat una feina senzilla.

Primer, perquè el lèxic i la gramàtica d'en Josep són d'una altra època i de temàtica especialitzada. Però malgrat això, no he canviat el seu estil i he estat fidel al seu redactat original. Després de llegir-lo una i altra vegada, al final, la seva manera de dir les coses ha acabat agradant-me i, per aquest motiu, he col·locat el seu escrit original a continuació de la traducció que tot seguit llegireu.

Segon, perquè l'**Equivocació i la promesa** és una investigació que en Josep va fer al llarg de la seva vida, i això vol dir que l'anava escrivint al llarg del anys. Quan va morir, sospitava que tenia més feina escrita, i vaig

anar al seu despatx per veure si trobava els fragments que faltaven. Efectivament, sí que n'hi havien, i els he inclòs tots, malgrat que es noti que el final no està acabat. De totes formes, l'objectiu inicial de l'**Equivocació i la promesa**, tal com podreu comprovar, està aconseguit.

També vull dir que el seu fons documental és molt extens, i que quan en Josep escriu alguna cosa, és perquè l'ha comprovat i l'ha estudiat profundament. Si alguna persona té interès en consultar la veracitat d'alguna afirmació que no dubti en consultar el seu arxiu.

Per acabar, el treball del Josep ha estat valorat positivament per diversos historiadors als qual hem demanat opinió. El primer va ser en Santi Ponce, que va dir que era un treball interessant, un estudi monogràfic molt detallat amb informació inèdita.

Després, a través del Jaume Sobrequès, dues persones especialistes en la Guerra Civil espanyola també van donar la seva opinió. Són la Queralt Solé i en Joan Villarroya.

L'opinió del Joan Villarroya va ser absolutament positiva i pensa que el treball és molt interessant i en alguns aspectes, en Josep, fa una narració molt interessant.

Lluís Ferrer i Trullols

GENERALITAT DE CATALUNYA

Departament de Cultura

Direcció General del Patrimoni Cultural

Targeta d'investigador n.º 115/96

Tarjeta de investigador n.º

Vàlida fins Abril 1999

Valadera hasta

D.N.I. 36356222

A favor del senyor Josep Coll i Pujol

A favor de D.

Sant Cugat 17 de Abril de 1996

El Director

Josep Coll i Pujol

NOTA DE L'AUTOR

He escrit el que precedeix¹ procurant evitar un dogmatisme que indueixi a creure que aquest es pugui considerar un capítol tancat: aquest podria créixer o disminuir i encara ser modificat en algun concepte segons poguessin aparèixer nous i segurs testimonis d'aquella experiència.

Hagués volgut poder escriure que la lectura històrica del que va passar fos diferent. Que fos diferent per complert.

Però va ser com va ser i si algun lector pogués sentir-se molest pels fet que es relaten, que no oblidí que són fets. De forma que si en alguna cosa li incomoden, se serveixi derivar el seu enuig cap als mateixos fets o, en qualsevol cas, cap a qui els van provocar.

Josep Coll i Pujol

---

¹ Nota del traductor: en Josep situava aquesta nota al final del redactat però he considerat més adient posar-la a l'inici.

EL CANÓ DE PALAMÓS

Escolteu la seva veu,
o canons de tot el món
i la gent de tot arreu,
no més guerres ni més morts,
no més bombes ni més foc,
SÓC EL CANÓ DE PALAMÓS!

Si els canons de tot el món,
fossin com el vell canó,
que tranquil està dormint,
blancs i negres dins el cor,
portarien una flor,
LA ROSA DE JERICÓ!

PRELIMINARS

El comunicat de guerra de les Forces Nacionals, corresponent al dia 5 de febrer de 1939, referint-se a la zona del litoral, deia el següent:

“En el sector de la costa ha sido conquistado PALAMÓS, donde se derrotó al enemigo que ofreció resistencia, continuando nuestras fuerzas en dirección a Palafrugell.”

Efectivament, després de la crua emboscada d'en Líster a Fenals la nit del 4 al 5 de febrer, les avantguardistes mixtes de la Divisió *Flechas Azules* van tornar a ser frenades als voltants de la desembocadura del riu Aubi i de l'estratègic reducte del Collet. Els defensors pretenien retardar al màxim la penetració cap a la línia del Ter. La lluita desigual va ser tremenda. Els atacants, fins i tot, van demanar suport aeri de reconeixement i correcció de tirada.

Però en arribar el vespre del dia 5 de febrer, les tropes assaltants van ocupar el nucli d'un Palamós arruïnat i sagnat.

Dos dies després, quan la pintoresca desfilada de camions Issota, de rodes massisses i amb el retrat del Duce pegat als parabrisses, encara traquetejava carretera endavant, el Tinent Auditor de Guerra *Don ANTONIO ROMAGUERA DE MONZA* va nomenar una Comissió Gestora accidental de la ciutat.

Aquesta Comissió, presidida per Don Guillermo Noya Casanovas, va ser posteriorment ratificada per les autoritats militars espanyoles, sense massa

desqualificacions.² A partir d'aleshores, Palamós va deixar de menjar minestres de guerra italianes i va començar a devorar patatges nacionals.

Quan de forma improvisada, la Divisió 105 embarcà cap a Menorca, i la Divisió 12 i una part del l'exèrcit de Navarra ho van fer cap a Tarragona, les flamants autoritats locals es van donar compte de que la lluita no s'havia acabat per a la Vila. Es creava una situació encara més difícil, potser, que la mateixa guerra. Palamós no podia sobreviure per ell mateix.

Així les coses, es decidí per unanimitat, la absoluta urgència d'un desplaçament a Burgos per sol·licitar auxili als poders públics per a una població sense destí ni futur.

També es va acordar entregar unes peculiars ofrenes al Caudillo que inclouien un patètic memorial, del qual he separat els paràgrafs següents:

*“Escasean los alimentos más indispensables para la más exigua y congrua sustentación. Rostros famélicos de niños, mujeres y hombres transitan por doquier. La guadaña del hambre siega la vida de catorce personas. Visiones dantescas de desesperación y miseria. La vida material no tiene ningún valor, se hace insoportable y asquerosa.”*³

“Como puerto de mar ha sido objetivo militar y debido a ello, aún cuando industrias de guerra no se hallaban establecidas en la localidad, hemos sufrido

---

² Segons Actes de la Comissió Gestora, SAMP.

³ Les víctimes de misèria fisiològica van continuar després de la guerra.

ocho bombardeos por mar y treinta por aire, ocasionando veintiocho muertos y ciento once heridos.”⁴

“De los 1.286 edificios que consta el casco de la población hay un 50% entre destruidos y afectados parcialmente. Entre tales edificios se encuentran unas siete fábricas corcho-taponeras importantes, la estación de ferrocarril y vía, y el dique y muelle comercial del puerto.”

Les gestions iniciades per la Comissió Gestora les va continuar el Senyor Josep Tauler i Servià, “*Caballero Cubierto ante el Rey*”, fundador de la *Casa de España* a LONDRES, i promotor de les de PARIS, ROMA, etc., etc. La seva gran amistat amb Don Juan Cervera i Valderrama, Cap d’Estat Major de l’Armada, fou decisiva per aconseguir, després d’alguns ajornaments, una singular audiència aprop del *Caudillo*. Aquesta audiència va tenir lloc el dia 13 de desembre de 1939, en segona petició.

No he pogut trobar la còpia de la obligada carta del

---

⁴ A aquestes xifres caldria afegir les víctimes i els danys de la conurbació de Sant Joan de Palamós, que sempre era considerada per l’aviació italo-germana com un objectiu únic amb Palamós. En relació amb el total de bombardeigs, la seva magnitud fou políticament retocada. El més curiós del cas és que bona part d’aquesta quantificació va ser valorada segons una espècie de diari que portava, des de la perifèria, el Senyor Barceló i Bou. Ell el va entregar, i li va ser acceptat escrit en català, que en aquella època estava prohibitíssim. Pacifista per naturalesa, al Senyor Barceló, la Guerra Civil i les seves circumstàncies li haurien de fer mal, no només a la ment, sinó també a l’ànima.

Senyor Tauler a l'Almirall Cervera. Però, en canvi, sí que puc exhibir duplicats dels seus escrits al Consistori palamosenc i al Ministeri d'Obres Públiques mencionant la seva visita al *Generalísimo*.⁵

També vaig identificar informació del controvertit assumpte dels bombardeigs. Els mencionats escrits diuen textualment així:

*“La carta a mi querido amigo el Almirante Cervera, que como véis dice él largísima, en resumen contenía lo siguiente: supe en Arroyo de la Luz –Cáceres- por un amigo de elemento oficial, que el espía nacional que había durante la guerra era ROJO, y en consecuencia, los informes que daba de las 4 fábricas de material de guerra que, como sabe todo el mundo estaban en Palafrugell, los informes eran que radicaban en Palamós. En consecuencia, bombardearon sin compasión a nuestra querida población y, en el penúltimo bombardeo, 17 aviones, que era inhumano.”*⁶

---

⁵ Arxiu particular.

⁶ Mentre a Barcelona les diverses Forces Nacionals desfilaven eufòriques, a la part central de la província de Girona el K-88 de la Legió Còndor assajava pràctiques de bombardeig de saturació a baixa cota. Segons K. Ries i H. Ring, pel matí del dia 28 de gener de 1939 es van llençar sobre Palamós ni més ni menys que 28 tones de bombes. La majoria de les quals eren antipersonals, que explotaven a ras de terra sense penetrar-hi, evitant el clàssic embut, i incendiàries. Fou una prova d'atac en llençol realitzat d'una sola passada cobrint, de sud-est a nord-oest, un front d'uns 800 metres per 400 de profunditat. Podria ser la llavor del poc després famós, *BLITZ-KREIG*. Aquell bombardeig tàctic el van realitzar 14 *Heinkel He-III* desplegats en dues cunyes de 7 aparells cadascuna, i 4

Sabido esto, pedí al Almirante Cervera que se interesara por el Generalísimo, y le incluía un documento pidiéndole audiencia para explicarle la EQUIVOCACIÓN sufrida.”

“Digo enterrar Palamós porque está la mitad destruida como ya tuve el honor de manifestar a su Excelencia el Generalísimo cuando el 13 del pasado mes me honró recibíendome. La causa del derrumbamiento fue que el espía nacional era rojo y que daba informes falsos de que en Palamós existían 4 fábricas de municiones, cuando radicaban en Palafrugell, a nueve Km. de distancia; y en aquella población, ni una bomba.”

Messerschmitt: 18 avions en total. El Senyor Tauler contà 17 perquè un dels *cazas* volava a una cota superior, cobrint l'operació. L'aterrador diluvi de metralla i de fòsfor va promoure la capitulació precipitada de la poca població que encara vivaquejava a l'entorn dels refugis. Però aquella insòlita rendició fou aviat avortada per un grup d'internacionals que exigia la resistència a ultrança. En el cementiri nou, els llençols es van despenjar a matxetassos. I en el cementiri vell, convertit en camp de patates, entre xiulets de bales i metralles, tres nois i una noia no van poder estendre unes estovalles de dubtosa blancor. La ràtzia potser va tenir el seu origen en la tardana informació de l'arribada al port de Palamós, el dia 26 de gener de 1939, d'un buc que transportava part de la 117 Brigada Mixta desdoblada. Fou enviada des de València a Catalunya sense cap armament ni menjar pel General Miaja, el rei de Madrid. La tropa, amb gana i descontrolada, es va dispersar sense combatre. A més, gran part de la Unitat estava formada per catalans que van aprofitar per unir-se a les seves famílies. El vaixell ostentava pavelló francès i el nom d'Asni. Però avui, gràcies a l'amic F. González Huix, sabem que es tractava del vapor espanyol *ESCOLANO*.

Segons manifestava reiteradament el fundador de la *Casa de España* a Londres, deia que va acudir a l'audiència sense la reglamentària boina vermella, i que va saludar amb el braç alçat portant un barret de copa.

El Senyor Tauler explicava que Franco el va rebre cortès i, fins i tot, amablement. Però així que començà a exposar l'EQUIVOCACIÓ dels bombardeigs, el General va adoptar aquella postura hieràtica que li era habitual. Es limitava a escoltar. A l'acomiadament va tornar a estar amable, la qual cosa va induir a suposar, al mecenes palamosenc, que la seva gestió havia resultat convenient.

El silenci estatutari del General encara va potenciar una rumorologia que ja havia posat nom al presumpte protector de Palafrugell i botxí de Palamós.

Tanmateix, el fet és que el primer port gironí va ser objecte d'adopció plena a efectes de la seva reconstrucció segons el Decret del Ministeri de Guerra de 27 d'abril de 1940, BOE 1305/40. La valoració global de partida era de 5.706.178,82 pessetes, incloent una de parcial per Sant Joan de 72.262 pessetes. Alguns no van presentar declaració de danys per temor a represàlies polítiques.⁷

Però, a més a més, caldria afegir el que va costar a Obres Públiques l'àrdua reparació de les comunicacions i sobretot, la inútil i inacabable reconstrucció del port.

---

⁷ Es pot donar per bó que destruir una vivenda de planta baixa amb un pis a Palamós costava unes 35 vegades més que construir-la; comptant des de la importació de la matèria primera, passant per la formació del personal, el manteniment, etc., fins el transport de la bomba al punt de llançament.

Aquí tenim el contundent criteri, expressat l'any 1950 per l'Alcalde de Palamós, en relació amb el resultat pràctic de la restauració de la zona portuària:

“Desde el año 1941 se ha estado trabajando en la reparación de diques y muelles, pero ¿en qué forma? No creo sea necesario efectuar una crítica severa del sistema empleado. La contemplación de la realidad deja en tal lugar a los que han intervenido que huelgan comentarios.”

És evident que el quasi sempre indefens port gironí va ser laminat per bombardeigs de tota índole. Ho va ser com l'important enclau logístic que podia haver estat (els sublevats el van utilitzar en un parell de setmanes com a tal, més que els governamentals en tota la guerra), però també com arsenal bèl·lic proveït inclús, d'un camp d'aviació que mai existí.

Fins 1942 Palamós responia a un espai de tan sols 1,14 Km². El seu municipi resultava tan petit que només hi cabia una muntanya: el CAP GROS. Tallada a Llevant per una escarpadura de 74 metres d'altitud màxima, es desprenia cap a occident ocupant, aproximadament, el 50% de la superfície no urbanitzada.

Tanmateix, la zona operacional d'aquell reduït espai va suportar, fins a on ens ha estat possible de comprovar, mig centenar d'incursions de tota índole. Que eren equivalents a unes 100 tones de metralla i explosius. Per sort, una gran part de les bombes i projectils van bombardejar el mar i la platja.

Un trist i desproporcionat rècord molt difícil de superar.

Tant havia de ser així que, cinc mesos després del final de la guerra, l'Alcalde accidental Don Guillermo Noya Casanovas iniciava el ja mencionat memorial a Burgos de la visceral forma següent:

*“La guerra que ha vivido Palamós ha cambiado por completo el plano y la vida de su pueblo; la sangre que por él ha corrido ha cambiado también el color de su suelo. En su condición de mártir ocupa la preeminencia entre los pueblos de la provincia.”*⁸

Per altra part, en una gasetilla del 19 de desembre de 1938, el diari *LA VANGUARDIA* reafirmava el següent:

“Palamós, con sólo 3.000 residentes tiene el cuarto lugar entre todas las poblaciones de la retaguardia más perjudicadas por los bombardeos.”^{9, 10}

De tots els atacs patits per la *Posición Catalina*¹¹, el de l'1 de setembre de 1938 ha estat sempre el més recordat.

---

⁸ Actes de la Comissió Gestora, SAMP.

⁹ Segons el cens de 1930, Palamós comptava amb 5.349 residents.

¹⁰ Els tres primers llocs corresponien a ciutats d'una demografia molt més important. Es tractava de Barcelona, Tarragona i Granollers. Aquesta darrera, en un sol bombardeig efectuat pel mateix Comandant i esquadrilla que va bombardejar Palamós l'1 de setembre de 1938, va patir, durant el matí del dia 31 de maig del mateix any, un número de víctimes equiparable al de l'holocaust de *Guernika*, segons diversos historiadors de prestigi.

¹¹ Nom clau adjudicat a Palamós per l'Alt Comissariat republicà.

No va ser el més intens ni el més extens, però sí el més demolidor i paradigmàtic. D'entre tots, el que va projectar a major altura els urgents pics de la seva fosca muntanya. Va ser com un brutal martellàs sobre una farga partida.

Proclamar l'autoria exacta de la peripècia històrica patida pel Palamós martiritzat, aquell desgraciat matí, constitueix la raó fonamental d'aquest escrit donat que així va ser a mode de respons i també de conjur promès.

Tot va ocórrer ja fa molt temps. Però no més del necessari per poder escriure serenament sobre la fam, la por, la guerra i la mort, sense traïr la Història.

Els *partes* de guerra d'ambdós contendents reflexaven així aquell bombardeig:

“Ejército Nacional. 3 de septiembre de 1938.

Actividad de la Aviación. En el día de ayer se bombardearon los objetivos militares de... y los de los puertos del Garraf, Rosas, Sagunto, PALAMÓS, S. Feliu de Guíxols y Tarragona. Firmado en Salamanca de Orden de S.E. El General Jefe de E.M. FRANCISCO MARTÍN MORENO.”

“Ejército de la República. 2 de septiembre de 1938.

Ejército del Aire. En la mañana de ayer la aviación ALEMANA agredió la población civil de Palamós, lanzando sobre el casco urbano medio centenar de bombas de gran peso que destruyeron completamente cuarenta edificios, destrozando parcialmente más de sesenta.

Entre los edificios tomados por objetivos por los aparatos extranjeros figura el Hospital de Infecciosos y

un puesto de la Cruz Roja. Cuatro mujeres y cinco hombres resultaron muertos y cuarenta heridos, la casi totalidad mujeres y niños.”

En resum, que segons els agressors, el 2 de setembre de 1938, la Aviación Nacional només va bombardejar objectius militars. En canvi, d'acord amb la versió oficial dels agredits, Palamós fou atacat per avions ALEMANYS. I també cal entendre, que els danys causats van ser “intencionats”, ja que tan l'Hospital com el lloc de la Creu Roja van quedar, tal com així va ser, arrasats.

No he utilitzat el terme “intencionadament” per caprici, sinó perquè el van utilitzar els italians quan els *Stirling* del *Bomber Comand* van bombardejar, a finals de la tardor de 1942, 6 nits Génova, 7 Torí, i 1 vegada, de dia, Milà.

Per cert que, escudada pel nus gordià de *Guernika*, que va concedir als *JUNKERS* alemanys la marca de totes les infàmies, l'Aviació Legionària va aconseguir no poques vegades ocultar els seus propis abusos.